

Верховний
Суд

Вступ до фраздаторності правочину

Василь Крат,
суддя Верховного Суду,
кандидат юридичних наук, доцент

18 жовтня 2025 року

I. Історичний ракурс

Крат В. І. Інтерв'ю 19.08.2021 інформаційно-аналітичному виданню «Борг.Експерт»: Гра з правочинами: за допомогою яких дій боржник намагається унеможливити повернення боргу

Жити за принципами

Українські реалії, на жаль, такі, коли щойно постає питання повернення боргу, боржник намагається оспорити кредитний договір, щоб не виконувати обов'язків, які він породив.

Якщо подивитися Цивільний кодекс УРСР 1963 року, то в ньому побачимо тільки правила соціалістичного співжиття і моральні принципи суспільства, що будує комунізм (ч. 2 ст. 5 ЦК УРСР). Ми дуже багато часу жили без принципів справедливості, розумності, добросовісності. В Дигестах, наприклад, вказувалося, що *juris praecepta sunt haec: honeste vivere, alterum non laedere, suum cuique tribuere* (норми закону полягають в наступному: жити чесно, не ображати інших, кожному віддавати по заслугах).

Примусити жити по принципам навряд чи можливо. Але коли виникає судовий спір, то учасники обороту мають розуміти, що всі дії піддаються оцінці (що добросовісно, а що – недобросовісно, що справедливо, а що – несправедливо).

✂...male enim nostro iure uti non debemus»

(Гай.1.53)

(ми не маємо погано користуватися своїм правом)

Римське право

Крат В.І. Прояви римських ідей в сучасній судовій практиці / Римське право крізь призму традиції і судової практики : монографія / за ред. І. В. Спасибо-Фатєєвої. – Харків : ЕКУС, 2022. – С. 150 – 163.

На підставі закону та преторського права в Римській державі сформувалися наступні різновиди приватних деліктів:

- 1) особиста образа;
- 2) крадіжка;
- 3) грабіж;
- 4) протиправне пошкодження або знищення чужого майна;
- 5) погроза;
- 6) обман;
- 7) *fraus creditorum*

Римське право

Крат В.І. Прояви римських ідей в сучасній судовій практиці / Римське право крізь призму традиції і судової практики : монографія / за ред. І. В. Спасибо-Фатєєвої. – Харків : ЕКУС, 2022. – С. 150 – 163.

Fraus creditorum (з лат. – на шкоду кредиторам) – це вчинення боржником правочинів, направлених на зменшення його майна з метою приховати його від звернення стягнення кредиторів.

Fraus creditorum був сконструйований в преторському праві. Це стало можливим після того як примусове виконання судових рішень стало відбуватися шляхом звернення стягнення на майно боржника.

Римське право

Крат В.І. Прояви римських ідей в сучасній судовій практиці / Римське право крізь призму традиції і судової практики : монографія / за ред. І. В. Спасибо-Фатєєвої. – Харків : ЕКУС, 2022. – С. 150 – 163.

В різні періоди розвитку цієї конструкції кредитори могли вимагати застосування таких заходів як: *interdictum fraudatorium*, *actio Pauliana*, *restitutio in integrum ob fraudem*.

В часи Юстиніана оспорювання правочинів на шкоду кредиторів стало відбуватися **за допомогою *actio Pauliana***. Метою цього позову було відновлення такого стану речей, який би настав за відсутності фраздаторних дій боржника .

II. Інші правовопорядки

Франція (l'action oblique, l'action directe, l'action paulienne)

Стаття 1341. (Змінена Законом 2016-131 від 10 лютого 2016 року – ст. 3)

Кредитор має право на виконання зобов'язання; він може примусити боржника його виконати на умовах, визначених законом.

Стаття 1341-1. (Внесена Законом 2016-131 від 10 лютого 2016 року – ст. 3)

Коли нездійснення боржником своїх прав та засобів правового захисту сімейного характеру шкодить правам його кредитора, останній може їх здійснювати від імені боржника, за винятком тих, що винятково пов'язані з його особою.

Стаття 1341-2. (Внесена Законом 2016-131 від 10 лютого 2016 року – ст. 3)

Кредитор може також позиватися від свого власного імені, щоби визнати недійсними щодо нього правочини, вчинені боржником на шкоду його правам, за умови що доведе, в разі оплатного правочину, що третя особа-контрагент боржника знала про шкоду.

Стаття 1341-3. (Внесена Законом 2016-131 від 10 лютого 2016 року – ст. 3)

У випадках, визначених законом, кредитор може позиватися щодо оплати своєї вимоги напряду до боржника свого боржника.

Франція

Цікавий кейс про фраздаторний правочин і Actio Pauliana розглянув Касаційний суд Франції в рішенні від 29.01.2025 року.

✍ Компанія La Brasserie, керівником якої був пан [N], доручила пану [O], дипломованому бухгалтеру, вести та контролювати свої рахунки, який був відкликаний 31 грудня 2016 року. Пан [O] звернувся до La Brasserie з вимогою про виплату та стверджував, що йому не виплатили належні йому гонорари. 15 червня 2018 року La Brasserie продала свій бізнес компанії LBR, яка була створена з метою поглинання бізнесу і належала пану та пані [N]. 6 лютого 2019 року компанію La Brasserie зобов'язали сплатити пану [O] певну суму як гонорар. Згодом компанія була піддана примусовій ліквідації, а Депре був призначений ліквідатором. Пан [O] подав позов проти LBR, пана [N] та ліквідатора La Brasserie, та вимагав визнати, що передача бізнесу не може бути використана проти нього. Апеляційний суд в позові відмовив.

Пан [O] оскаржив рішення апеляційного суду про відхилення його вимог щодо недійсності передачі комерційного підприємства та стверджував, «l'action paulienne, що стосується акту, який має на меті уникнути відповідальності перед кредиторами, замінивши майно на кошти, які легше приховати, не залежить від доведення очевидної неплатоспроможності боржника; пан [O] обґрунтував свій l'action paulienne тим, що передача комерційного підприємства замінила легко стягуваний актив на інший актив, який легше приховати; апеляційний суд, констатувавши, що передача комерційного підприємства замінила зазначене підприємство на грошову суму, цінність якої легше приховати, відхилив l'action paulienne на підставі відсутності доказів очевидної неплатоспроможності компанії «La Brasserie»; ухвалюючи таке рішення, він порушив статтю 1341-2 ЦК Франції.

Франція

Касаційний суд задовольнив касаційну скаргу та передав справу до апеляційного суду і зокрема, вказав, що:

відповідно 1341-2 ЦК Франції кредитор може також позиватися від свого власного імені, щоби визнати недійсними щодо нього правочини, вчинені боржником на шкоду його правам, за умови що доведе, в разі оплатного правочину, що третя особа-контрагент боржника знала про шкоду; кредитор має право подати l'action paulienne, коли відчуження, хоча й здійснене за звичайною ціною, призводить до виведення майна з-під можливого стягнення, і відбувається його заміна грошовими коштами, які легше приховати. Оскільки шкода для кредитора таким чином доведена, успіх l'action paulienne не залежить від доказів об'єктивної неспроможності боржника на момент вчинення оспорюваного правочину;

апеляційний суд при відхиленні l'action paulienne, поданого паном [O], вважав що, пан [O] не надав доказів неплатоспроможності, принаймні очевидної, компанії La Brasserie на момент відчуження її торгового підприємства. Втім відчуживши належне їй торгове підприємство, компанія La Brasserie замінила його грошовою сумою, що є цінністю, яке легше приховується від звернення стягнення. При ухваленні такого рішення апеляційний суд, який додав до закону умову, яку він не передбачає.

Італія

17 У частині перші статті 2901 Цивільного кодексу Італії передбачено, що кредитор, навіть якщо право вимоги підпорядковане умові чи строку, може вимагати, щоб були оголошені недійсними щодо нього акти з розпорядження майном, якими боржник завдає шкоди його інтересам, у разі якщо мають місце такі умови:

18 **1** боржник знав про шкоду, яку акт завдає інтересам кредитора, або, якщо йдеться про акт, що передує виникненню права вимоги, і цей акт був вчинений зловмисно, з метою перешкодити задоволенню права вимоги;

19 **2** крім того, якщо йдеться про оплатний акт, третя особа знала про шкоду, а у випадку з актом, що передує виникненню права вимоги, була співучасником зловмисного вчинення.

20 Ревокаторний позов (azione revocatoria) в італійському приватному праві по своїй суті є аналогом римського actio Pauliana для оспорювання фраздаторних правочинів.

Італія

✳️Цікавий кейс розглядав Касаційний суд Італії про (ревокаторний позов і оспорування банком (кредитором) договорів дарування, вчинених між поручителем (дарувальником) та її дітьми (обдаровуваними). Відповідачка, при запереченні проти позову, посилалася на відсутність scientia damni (обізнаності про шкоду), як необхідної передумови actio Pauliana, оскільки на момент вчинення дарування зобов'язання виконувалося основним боржником належним чином, а тому дарувальник не могла знати, що цими договорами завдає якихось збитків кредитор. З урахуванням того, що йдеться про договори, які передували виникненню права вимоги з договору поруки відсутня й інша передумова actio Pauliana – consilium fraudis («злий» намір). Також відсутня і третя передумова позову – eventus damni (реальна шкода), оскільки у відповідачки є інше майно, яке може гарантувати виконання нею свого зобов'язання.

🏛️Суди попередніх інстанцій та Касаційний суд, зокрема, погодилися з тим, що:

✳️про scientia damni свідчить ряд обставин: обдаровувані є близькими родичами (дітьми) дарувальника, які проживають разом з нею; тому відсутні інші підстави вчинення дарування, крім бажання відповідачки вивести своє майно з-під можливого стягнення із сторони кредитора; афілійованість дарувальника-поручителя з товариством – основним боржником;

🔍момент виникнення права вимоги з договору поруки, а також вимоги, забезпеченої порукою, пов'язується з видачею кредиту, а не з порушенням основним боржником своїх зобов'язань. Як наслідок договори дарування слід визнати вчиненими вже після виникнення боргу з поруки, а отже, consilium fraudis не вимагається, а достатньою є лише суб'єктивна умова (scientia damni);

✂️Peventus damni має місце для кредитора не тільки у випадку, коли боржник, здійснивши розпорядчий акт, повністю позбавляється свого майна, але і тоді, коли здійснення права вимоги стає для кредитора взагалі складним чи обтяжливим. При цьому, на боржнику лежить тягар доведення того, що майна, яке залишилося у боржника, достатньо для задоволення вимог кредитора.

Італія

З політико-правових позицій допускаються різні варіанти сучасного прояву *fraus creditorum* (чи *actio Pauliana*) як із застосуванням конструкції недійсності правочину, так і без.

Український підхід проявляється в тому, що правочин на шкоду кредитору «піддається» недійсності.

В 2015 році в Італії на рівні Цивільного кодексу закріплено норму (Art 2929-bis), що *fraus creditorum* застосовується без недійсності. Зокрема, кредитор з виконавчим титулом може звернути стягнення на майно, передане боржником іншій особі, без попереднього визнання такого правочину на підставі рішення суду недійсним, якщо відповідний правочин завдає шкоди з огляду на його безоплатність.

Art 2929-bis викликала жваві дискусії і навіть зумовила появу цікавих дисертаційних досліджень

July 18

🇪🇸🇺🇦 Трохи з Código Civil
(https://www.boe.es/biblioteca_juridica/codigos/abrir_pdf.php?fich=034_Codigo_Civil_y_legislacion_complementaria.pdf)

📖 Artículo 1111.

Los acreedores, despues de haber perseguido los bienes de que este en posesion el deudor para realizar cuanto se les debe, pueden ejercitar todos los derechos y acciones de este con el mismo fin, exceptuando los que sean inherentes a su persona; pueden tambien impugnar los actos que el deudor haya realizado en fraude de su derecho.

📖🇺🇦 Стаття 1111

Кредитори, у зв'язку із необхідністю пошуку майна, яке знаходиться у власності боржника, для того, щоб стягнути належну їм суму, можуть з цією метою здійснювати всі права та використовувати всі засоби судового захисту (позови), що й боржник, за винятком тих, що пов'язані з особою боржника; вони також можуть оспорювати ті дії, які здійснює боржник, зловживаючи своїми правами.

[boe.es/biblioteca_juridica/codigos/abrir_pdf.php?fich=034_Codigo_Civil_y_legislacion_complementaria.pdf](https://www.boe.es/biblioteca_juridica/codigos/abrir_pdf.php?fich=034_Codigo_Civil_y_legislacion_complementaria.pdf)

7

1

1,1K 👁 11:24

Leave a comment

Велика Британія

Чи можливо оспорити як вчинені на шкоду кредитору правочини «підконтрольних» боржнику компаній, які спрямовані на «виведення» майна

Цікавий кейс The Supreme Court of the United Kingdom «El-Husseiny and another v Invest Bank PSC» (оприлюднено 19.02.2025) про фrawdаторні правочини розповідає Law Society Gazette.

Справа була порушена після судового розгляду щодо виконання судових рішень, винесених в Абу-Дабі банком Invest Bank PSC проти Ахмада Ель-Хусейні на суму 96 млн дирхамів (близько 20 млн фунтів стерлінгів). Банк визначив активи у Великій Британії, включаючи будинки в центрі Лондона або компанії, що володіють цими будинками, проти яких він хотів виконати судові рішення. Банк стверджував, що Ель-Хусейні домовився про передачу активів іншим особам, щоб «вивести їх з-під контролю банку і його боргів за судовими рішеннями» або зменшити вартість компаній, яким належали ці об'єкти. Банк звернувся за допомогою до статті 423 Закону про неплатоспроможність 1986 року.

Велика Британія

Чи можливо оспорити як вчинені на шкоду кредитору правочини «підконтрольних» боржнику компаній, які спрямовані на «виведення» майна

Посилаючись на тлумачення банком цієї статті як такої, що не обмежується зверненням стягнення на власне майно боржника, в рішенні зазначено, що це «не більше ніж природне тлумачення статті 423(1) в контексті».

Відхиляючи апеляцію, судді зазначили: «Нас не переконує жодне з тверджень апелянтів про те, що прямолінійне тлумачення частини 1 статті 423, прийняте судами, є неправильним. Навпаки, ми вважаємо, що як формулювання частини 1 статті 423, так і мета цієї статті чітко вказують на те, що «правочин» у розумінні частини 1 статті 423 не обмежується операцією з активом, що належить боржнику, а поширюється на тип правочину у цій справі, за яким боржник вчиняє правочин, відповідно до якого компанія, що належить йому, передає цінний актив безоплатно або за заниженою вартістю».

Велика Британія

Чи можливо оспорити як вчинені на шкоду кредитору правочини «підконтрольних» боржнику компаній, які спрямовані на «виведення» майна

Рішення Верховного Суду, що зосереджується на тлумаченні статті 423 Закону про неплатоспроможність 1986 року, яка надає кредиторам засоби правового захисту у випадку, коли боржник вживає заходів, спрямованих на відхилення їхніх вимог або нанесення їм шкоди, «повинно вітатися всіма кредиторами», - кажуть адвокати.

Саймон Фоуелл, партнер Signature Litigation, зазначив: «Це довгоочікуване підтвердження того, що стаття 423 Закону про неплатоспроможність 1986 року має широку сферу застосування і, зокрема, що в законодавстві немає значних прогалин, які б дозволяли боржникам володіти активами через корпоративні структури та передавати їх за низькою вартістю або взагалі безоплатно з метою уникнення виконання своїх зобов'язань. «Рішення Верховного Суду слід вітати всім кредиторам, особливо з огляду на те, що воно поклало край аргументу, який надавав боржникам очевидний шлях для уникнення своїх зобов'язань».

III. Термінологічні аспекти

🔄 Фраудаторний правочин в українському законодавстві з 01.01.2025

NEW От це і відбулося. Термін «фраудаторний правочин» з'явиться у абзаці 6 статті 1 Кодексу України з процедур банкрутства (див. Закон України «Про внесення змін до Кодексу України з процедур банкрутства та деяких інших законодавчих актів України щодо імплементації Директиви Європейського парламенту та Ради Європейського Союзу 2019/1023 та запровадження процедур превентивної реструктуризації» від 19 вересня 2024 року № 3985-IX, опублікований в «Голос України» 23 жовтня 2024 року). (<http://www.golos.com.ua/documents/z-3985-ix.pdf>)

✓ Згадується як в далекому 2017 році написав вперше про фраудаторний правочин (див. Крат В. І. Недійсність договору: законодавче регулювання та види // Проблеми законності. - 2017. - Вип. 138. - С. 11-12 (<http://plaw.nlu.edu.ua/article/view/108853/106101>)), (<http://plaw.nlu.edu.ua/article/view/108853/106101>) а згодом в окремій думці (<https://reyestr.court.gov.ua/Review/72348706>) в 2018 році.

Фраудаторний правочин в українському законодавстві з 01.01.2025

Кодекс України з процедур банкрутства
Стаття 1. Визначення термінів

заінтересовані особи стосовно боржника - ...сторона
фраудаторного правочину, вчиненого боржником, або
правочину, який згідно із статтею 42 цього Кодексу визнано
недійсним;

Фраудаторний правочин в українському законодавстві з 01.01.2025

Кодекс України з процедур банкрутства

Стаття 33-9. Проміжне фінансування

4. Правочин про залучення проміжного фінансування, вчинений у порядку та на умовах, передбачених цією статтею, у разі подальшого відкриття провадження у справі про банкрутство боржника **не може визнаватися господарським судом недійсним на підставі статті 42 цього Кодексу чи як фраудаторний правочин.**

5. У разі якщо в подальшому щодо боржника буде відкрито провадження у справі про банкрутство, вимоги кредитора, який надав проміжне фінансування (крім випадку, якщо правочин щодо залучення проміжного фінансування визнано господарським судом у межах процедури банкрутства боржника недійсним з інших підстав, **ніж на підставі статті 42 цього Кодексу, чи як фраудаторний правочин**), підлягають задоволенню в першу чергу.

Actio Pauliana

Постанова КЦС ВС від 26.03.2025 у справі № 544/1116/22

30. Верховний Суд звертає увагу на те, що **конструкція фраздаторного правочину (actio Pauliana)** спрямована на захист прав та інтересів кредитора, на шкоду якому вчинений правочин.

Цю конструкцію під час позаконкурсного оспорювання правочину не можна застосувати тоді, коли особа сама вчинила відповідний правочин для уникнення чи унеможливлення виконання її обов'язку (сплатити кошти, повернути майно, відшкодувати збитки тощо), зокрема на виконання судового рішення, що набрало законної сили, а згодом вона (чи її правонаступник) намагається оспорити такий правочин на тій підставі, що він був фраздаторним. Таке оспорення суперечить конструкції фраздаторного правочину та за змістом є зловживанням правом.

Інакше кажучи, кредитором, на шкоду якому вчинений фраздаторний правочин, не може бути сторона оспорюваного договору або її правонаступник, зокрема спадкоємець. Тому така сторона чи її правонаступник не може вимагати визнання договору недійсним як фраздаторного.

IV. Позаконкурсне оспорювання

«Добра» і «погана» недійсність

<https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1691126/>

Василь Крат зауважив, що існує «добра» і «погана» недійсність.

Перша – це, наприклад, коли вчиняється фраздаторний правочин.

Визнання такого правочину недійсним допомагає задовольнити вимоги кредитора.

Другу учасники обороту намагаються використувати для незастосування умов договору, наприклад коли хочуть визнати недійсним третейське / арбітражне застереження, щоб не було компетенції у третейського суду чи арбітражу. «Рано чи пізно ми будемо так дивитися на будь-яку недійсність у контексті кожної конструкції: є "добра" і є "погана". У будь-якому випадку, щоб забезпечити стабільність, потрібно не допускати "поганої" недійсності. По-іншому гарантувати стабільність навряд чи вийде», – сказав суддя.

Конкурсне та позаконкурсне оспорювання

Постанова КЦС ВС від 05.04.2023 у справі № 523/17429/20

Необхідно розмежовувати конкурсне оспорювання та позаконкурсне оспорювання фродаторних правочинів.

Конкурсне та позаконкурсне оспорювання

Постанова КЦС від 21.05.2025 в справі № 725/2625/23

Конкурсне оспорювання фраздаторних правочинів має досить детальне регулювання в сфері неплатоспроможності (зокрема, стаття 42 Кодексу України з процедур банкрутства).

Натомість позаконкурсне оспорювання фраздаторних правочинів унормоване у виконавчому провадженні (стаття 9 Закону України «Про виконавче провадження»). Окремі згадки є про позаконкурсне оспорювання правочинів є в ЦК України. Відповідно до статті 605 ЦК України прощення боргу можливе лише за умови, коли звільнення кредитором боржника від його обов'язків не порушує прав третіх осіб щодо майна кредитора. Тобто, при прощенні боргу мають враховуватися прав та інтереси третіх осіб (які є кредиторами кредитора, який здійснює прощення боргу). Це важлива умова, що може позначитися на дійсності прощення боргу. Законодавець, по суті, врегулював певні фраздаторні прояви, тобто недопустимість вчиняти прощення боргу на шкоду кредиторам.

Мета позаконкурсного оспорування - status quo?!

Повернути «активи» боржнику з метою звернення на них стягнення. Тобто, щоб кредитор опинився в тому положенні, яке він мав до вчинення фраздаторного правочину.

Мета позаконкурсного оспорювання - status quo?!

Постанова КЦС ВС від 05.04.2023 у справі № 523/17429/20

Недійсність фraudаторного правочину в позаконкурсному оспорюванні має гарантувати інтереси кредитора (кредиторів) «через можливість доступу до майна боржника», навіть і того, що знаходиться в інших осіб.

Метою позаконкурсного оспорювання є повернення майна боржнику задля звернення на них стягнення, тобто, щоб кредитор опинився в тому положенні, яке він мав до вчинення фraudаторного правочину.

Фраудаторні правочини

Окрема думка судді КЦС від 14.02.2018 у справі № 379/1256/15-ц

Фраудаторні правочини (правочини, що вчинені боржником на шкоду кредиторам) в українському законодавстві регулюються тільки в певних сферах. Зокрема: у банкрутстві (стаття 20 Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом»); при неплатоспроможності банків (стаття 38 Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб»; у виконавчому провадженні (частина четверта статті 9 Закону України «Про виконавче провадження»).

Однією із основоположних засад цивільного законодавства є добросовісність (пункт 6 статті 3 ЦК) і дії учасників цивільних правовідносин **мають бути добросовісними**. Тобто відповідати певному стандарту поведінки, що характеризується чесністю, відкритістю і повагою інтересів іншої сторони договору або відповідного правовідношення.

Фраудаторні правочини

Окрема думка судді КЦС від 14.02.2018 у справі № 379/1256/15-ц

Цивільно-правовий договір (в тому числі й договір дарування) не може використовуватися учасниками цивільних відносин для уникнення сплати боргу або виконання судового рішення про стягнення боргу, що набрало законної сили.

Боржник (дарувальник), проти якого розпочате судове провадження про стягнення боргу, та його діти (обдаровувані), які укладають договір дарування, діють очевидно недобросовісно та зловживають правами стосовно кредитора. Оскільки укладають договір дарування, який порушує майнові інтереси кредитора і направлений на недопущення звернення стягнення на майно боржника.

Тому правопорядок не може залишати поза реакцією такі дії, які хоч і не порушують конкретних імперативних норм, але є очевидно недобросовісними та зводяться до зловживання правом. Як наслідок не виключається визнання договору недійсним, направленою на уникнення звернення стягнення на майно боржника, на підставі загальних засад цивільного законодавства (пункт 6 статті 3 ЦК) та недопустимості зловживання правом (частина третя статті 13 ЦК).

Фраудаторні правочини

Постанова ВП ВС від 03.07.2019 у справі № 369/11268/16-ц

Позивач вправі звернутися до суду із позовом про визнання договору недійсним, як такого, що направлений на уникнення звернення стягнення на майно боржника, на підставі загальних засад цивільного законодавства (пункт 6 статті 3 ЦК України) та недопустимості зловживання правом (частина третя статті 13 ЦК України), та послатися на спеціальну норму, що передбачає підставу визнання правочину недійсним, якою може бути як підстава, передбачена статтею 234 ЦК України, так і інша, наприклад, підстава, передбачена статтею 228 ЦК України.

Фraudatorні правочини

Постанова ВП ВС від 18.12.2024 у справі № 916/379/23

116. Однак у силу гнучкості та різноманіття цивільних правовідносин вичерпний та закритий перелік обставин, за яких той чи інший правочин слід вважати fraudatorним, відсутній. Натомість Верховний Суд напрацював перелік обставин, які окремо або в сукупності можуть враховуватися при оцінці правочину як fraudatorного. Остаточну кваліфікацію певного правочину як fraudatorного повинен здійснювати суд в кожній конкретній справі виходячи із встановлених обставин.

138. У цьому контексті Велика Палата Верховного Суду знову звертає увагу на підхід, за яким допускається кваліфікація fraudatorного правочину, зокрема, як такого, що вчинений всупереч принципу добросовісності та зловживаючи правом (статті 3, 13 ЦК України). Така практика є усталеною.

140. Отже, підстави для відступу від висновку, викладеного у постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 07.10.2020 у справі № 755/17944/18, відсутні.

Чи розмежовується фіктивність та вчинення правочину всупереч принципу добросовісності й недопустимості зловживання правом в позаконкурсному оспорюванні

Постанова КЦС ВС від 05.01.2024 в справі № 761/40240/21

⊖ Кваліфікація правочину як фіктивного виключається, якщо на виконання оспорюваного правочину було передано майно чи відбувся перехід прав;

! Натомість для кваліфікації фраздаторного правочину в позаконкурсному оспорюванні як такого, що вчинений всупереч принципу добросовісності та недопустимості зловживання правом (статті 3, 13 ЦК України) не має значення, що на виконання оспорюваного правочину було передано майно чи відбувся перехід прав. Важливим для кваліфікації такого правочину як фраздаторного є те, що внаслідок його вчинення відбувається, зокрема, унеможливлення звернення стягнення на майно боржника чи зменшується обсяг його майна;

⊘ Очевидно, що одночасна кваліфікація оспорюваного фраздаторного правочину в позаконкурсному оспорюванні як фіктивного (стаття 234 ЦК України) і такого, що вчинений всупереч принципу добросовісності та недопустимості зловживання правом (статті 3, 13 ЦК України) не допускається.

Чи мають право майбутні кредитори боржника на оспорювання фраздаторного правочину

са Цікавий кейс розглядав Court of Appeal for Ontario щодо права на оспорення фраздаторного правочину майбутніми кредиторами (Ontario Securities Commission v. Camerlengo Holdings Inc., 2023 ONCA 93). □ Фред Камерленго, електрик на пенсії та єдиний директор корпорації-відповідача Camerlengo Holdings Inc., у 1996 році безоплатно передав свою частку в сімейному будинку своїй дружині Міреллі Камерленго, вчительці на пенсії, який раніше перебував у спільній власності. Кредитор компанії звернувся до суду за оспоренням правочину з передання права на частку в будинку, та вказував, що переведення активів було навмисно спланованим від самого початку з метою зробити їх недоступними для кредиторів.

🏛️ Court of Appeal for Ontario вказав, зокрема, що:

🕒 наступний кредитор, тобто позивач, який не був кредитором на момент передачі, може оспорити передачу, якщо вона була здійснена з наміром ошукати кредиторів загалом, як теперішніх, так і майбутніх;

📌 корисний каталог ознак шахрайства, виявлених у судовій практиці, наведено в Paul M. Perell, «A Pragmatic Approach to Fraudulent Conveyances», (2005) pp. 391-92: фінансовий стан боржника на момент вчинення правочину був нестабільним, у тому числі нестача доходів, активів, платоспроможності та нездатність сплачувати борги; наявність родинних або близьких стосунків між сторонами правочину; передача фактично позбавляла боржника значної частини або всіх його активів; передача мала на меті завдати шкоди, перешкодити, затримати або ввести в оману кредиторів; були ознаки поспішності у здійсненні правочину; існували докази таємності, фальсифікації, неправдивості, знищення або втрати документів, або підозрілих обставин при здійсненні правочину; правочин відбулася незадовго до того, як стало відомо про заборгованість або вимоги до боржника; компенсація за передачу не відповідала вартості майна; відсутність ділової мети або іншого обґрунтування правочину; відчужувач зберіг право володіння або користування майном; відчужувач зберіг вигоду або право власності на майно;

Договір дарування як фраздаторний

Постанова КЦС від 24.07.2019 в справі № 405/1820/17

Цивільно-правовий договір (в тому числі й договір дарування) не може використовуватися учасниками цивільних відносин для уникнення сплати боргу або виконання судового рішення (в тому числі, вироку).

Боржник (дарувальник), який відчужує майно на підставі безвідплатного договору на користь своєї матері після пред`явлення до нього позову банку про стягнення заборгованості, діє очевидно недобросовісно та зловживає правами стосовно кредитора, оскільки уклав договір дарування, який порушує майнові інтереси кредитора і направлений на недопущення звернення стягнення на майно боржника. Тому правопорядок не може залишати поза реакцією такі дії, які хоч і не порушують конкретних імперативних норм, але є очевидно недобросовісними та зводяться до зловживання правом.

Договір купівлі-продажу як фраздаторний

Постанова КЦС від 07.10.2020 в справі № 755/17944/18

Договором, що вчиняється на шкоду кредиторам (фраздаторним договором), може бути як оплатний, так і безоплатний договір.

Застосування конструкції «фраздаторності» при оплатному цивільно-правовому договорі має певну специфіку, яка проявляється в обставинах, що дозволяють кваліфікувати оплатний договір як такий, що вчинений на шкоду кредитору. До таких обставин, зокрема, відноситься:

момент укладення договору; контрагент з яким боржник вчиняє оспорюваний договір (наприклад, родич боржника, пасинок боржника, пов'язана чи афілійована юридична особа); ціна (ринкова/неринкова), наявність/відсутність оплати ціни контрагентом боржника

Аналогічно в п. 10.38 постанови ВП ВС від 07.09.2022 у справі № 910/16579/20

Договір купівлі-продажу як фраздаторний

Постанова КЦС від 19.05.2021 у справі № 693/624/19

очевидно, що учасники цивільних відносин (сторони оспоруваних договорів купівлі-продажу) «вживали право на зло», оскільки цивільно-правовий інструментарій (оспорувані договори купівлі-продажу) використовувався учасниками для недопущення звернення стягнення на майно боржника;

встановлені судами обставини, дозволяють зробити висновок, що оспорувані договори купівлі продажу є фраздаторними, тобто вчиненими на шкоду кредитору;

до обставин, які дозволяють кваліфікувати оспорувані договори як фраздаторні відноситься: момент вчинення договорів (30 квітня 2016 року та 11 травня 2016 року, тобто після відкриття провадження, відмови в забезпеченні позову і до першого судового засідання в справі № 439/506/16-ц);

контрагент з яким боржник вчинив оспорувані договори (ТОВ «Автобастіон» вчинило оспорувані договори купівлі-продажу з ОСОБА_2 , який був учасником ТОВ «Автобастіон» на момент їх вчинення);

ціна в оспоруваних договорах купівлі-продажу (транспортний засіб марки DAF, модель FA 95.430, 2005 року випуску, тип ТЗ сідловий тягач - Е, чорного кольору, шасі № НОМЕР_5 , за ціною, яка складає 15 000 грн; транспортний засіб марки DAF, модель FA 95.430, 2005 року випуску, тип ТЗ сідловий тягач - Е, червоного кольору, шасі № НОМЕР_6 , за ціною, яка складає 100 грн; транспортний засіб марки SCHMITZ, модель SKI 24, 1999 року випуску, тип ТЗ причіп фургон ізотерм-Е, сірого кольору, шасі № НОМЕР_8 , за ціною, яка складає 100 грн);

Фраудаторний договір і виконавче провадження

Постанова КЦС від 13.05.2022 у справі № 370/423/19

Приватно-правовий інструментарій (зокрема, вчинення договору не для регулювання цивільних відносин та не для встановлення, зміни або припинення цивільних прав та обов'язків) не повинен використовуватися учасниками цивільного обороту для уникнення сплати боргу (коштів, збитків, шкоди) або виконання судового рішення про стягнення боргу (коштів, збитків, шкоди), що набрало законної сили чи виконавчого напису.

Укладення протягом строку, зазначеного в частині третій цієї статті, правочину щодо майна боржника, який призвів до неможливості задовольнити вимоги стягувача за рахунок такого майна, є підставою для визнання такого правочину недійсним (частина третя та четверта статті 9 Закону України «Про виконавче провадження», в редакції, чинній на момент виникнення спірних правовідносин).

Суди встановили, що 12 грудня 2018 на підставі виконавчого напису нотаріуса приватним виконавцем винесено постанову про відкриття виконавчого провадження № 57908595 та накладено арешт на все майно боржника у межах суми звернення стягнення з урахуванням основної винагороди приватного виконавця та витрат виконавчого провадження, загальна сума - 2 839 599,98 грн. **Разом з відкриттям виконавчого провадження інформація про боржника була внесена до Єдиного реєстру боржників відповідно до статті 9 Закону України «Про виконавче провадження».**

ОСОБА_3 подарувала сину спільне сумісне майно подружжя у період, коли державним виконавцем накладено арешт на все майно її чоловіка ОСОБА_2; відчуження майна призводить до неможливості виконання виконавчого напису нотаріуса про стягнення із ОСОБА_5 на користь ОСОБА_1 заборгованості за договором позики.

За таких обставин суди зробили правильний висновок про задоволення позовних вимог про визнання договорів дарування недійсними та скасування рішень про державну реєстрацію прав.

Фраудаторний договір і виконавче провадження

Постанова КЦС від 21.05.2025 в справі № 725/2625/23

Тлумачення статті 9 Закону України «Про виконавче провадження» свідчить, що правочин кваліфікується як фраудаторний, якщо він вчинений боржником, котрий внесений до Єдиного реєстру боржників, на майно якого накладений арешт, і такий правочин призвів до неможливості задовольнити вимоги стягувача за рахунок такого майна.

Очевидно, що фраудаторність правочину, яка передбачена у статті 9 Закону України «Про виконавче провадження», відрізняється, зокрема, від кваліфікації фраудаторного правочину в позаконкурсному оспоруванні як такого, що вчинений всупереч принципу добросовісності та недопустимості зловживання правом (статті 3, 13 ЦК України).

Фраудаторний договір і виконавче провадження

Постанова КЦС від 21.05.2025 в справі № 725/2625/23

Для кваліфікації правочину як фраудаторного на підставі статті 9 Закону України «Про виконавче провадження» необхідно встановити, що: (1) боржник внесений до Єдиного реєстру боржників; (2) на майно такого боржника накладений арешт; (3) правочин призвів до неможливості задовольнити вимоги стягувача за рахунок такого майна.

Фраудаторний договір і виконавче провадження

Постанова КЦС від 21.05.2025 в справі № 725/2625/23

Законодавець в статті 9 Закону України «Про виконавче провадження» не визначає переліку правочинів, які можуть бути кваліфіковані як фраудаторні. В статті 9 Закону України «Про виконавче провадження» міститься критерій, який має враховуватися при кваліфікації того чи іншого правочину як фраудаторного на підставі цієї норми. Таким критерієм є те, що відповідний правочин зумовив неможливість задовольнити вимоги стягувача за рахунок певного майна. Тому на підставі статті 9 Закону України «Про виконавче провадження» можлива кваліфікація як фраудаторного і договору про задоволення вимог іпотекодержателя, якщо він призвів до неможливості задовольнити вимоги стягувача за рахунок такого майна.

Можливість визнавати недійсним правочин, який вже рішенням суду визнано дійсним

Постанова КЦС від 18.11.2020 в справі № 569/6427/16-ц

Рішення суду про визнання договору дійсним при недодержанні сторонами вимоги закону про нотаріальне посвідчення договору «зцілює» тільки таку ваду як відсутність нотаріального посвідчення договору. І, відповідно, не виключається визнання договору недійсним, який був визнаний дійсним внаслідок відсутності його нотаріального посвідчення, як такого, що вчинений на шкоду кредитору (франдаторний договір).

Приватно-правовий інструментарій (зокрема, визнання договору дійсним внаслідок відсутності його нотаріального посвідчення) не повинен використовуватися учасниками цивільного обороту для уникнення сплати боргу (коштів, збитків, шкоди) або виконання судового рішення про стягнення боргу (коштів, збитків, шкоди), що набрало законної сили.

Односторонній правочин як фраздаторний

Постанова КЦС від 24.02.2021 у справі № 757/33392/16

Правочином, що вчиняється на шкоду кредиторам (фраздаторним правочином), може бути як односторонній, так і двосторонній чи багатосторонній правочин.

Застосування конструкції «фраздаторності» при односторонньому правочинові має певну специфіку, яка проявляється в обставинах, що дозволяють кваліфікувати односторонній правочин як такий, що вчинений на шкоду кредитору. До таких обставин, зокрема, відноситься те, що внаслідок вчинення одностороннього правочину відбувається унеможливлення звернення стягнення на майно боржника чи зменшується обсяг майна.

Чи допустима кваліфікація відмови від позову як фраздаторного правочину?!

Постанова КЦС від 04.10.2023 в справі № 2-469/1997

✦ За своєю сутністю відмова від позову є одностороннім правочином.

🔍 Правочином, що вчиняється на шкоду кредиторам (фраздаторним правочином), може бути як односторонній, так і двосторонній чи багатосторонній правочин. Застосування конструкції «фраздаторності» при односторонньому правочинові має певну специфіку, яка проявляється в обставинах, що дозволяють кваліфікувати односторонній правочин як такий, що вчинений на шкоду кредитору. До таких обставин, зокрема, відноситься те, що внаслідок вчинення одностороннього правочину відбувається унеможливлення звернення стягнення на майно боржника чи зменшується обсяг майна.

✕ Апеляційний суд, визнаючи нечинним рішення суду першої інстанції, ухвалене в 1997 році, та закриваючи провадження у справі у зв'язку із відмовою правонаступника позивачки ОСОБА_2 - ОСОБА_1 від позову, не врахував, що скасування судового рішення через значний проміжок часу (25 років) й після смерті позивачки у спорі, дестабілізує приватні відносини та порушує публічний порядок.

✱ □ Колегія суддів Верховного Суду вважає, що прийняття заяви правонаступника позивачки ОСОБА_2 - ОСОБА_1 про відмову від позову, який прийняв спадщину після смерті ОСОБА_2, з врахуванням того, що рішення суду було чинним протягом 25 років, власники вільно розпоряджалися власністю, яка була набута на підставі рішення суду, протягом зазначеного часу, а заява про відмову від позову подана після прийняття рішення Дергачівським районним судом Харківської області від 15 червня 2020 року (справа № 619/3466/19) про стягнення з нього на користь ОСОБА_5 грошових коштів свідчить, що такі дії учасниками цивільного обороту використовуються для уникнення звернення стягнення на майно в рахунок погашення боргу.

Чи може бути кваліфікована відмова від прийняття спадщини як фraudаторний правочин

Постанова КЦС ВС від 11.10.2023 у справі № 205/2053/22

✍ За своєю сутністю відмова від прийняття спадщини є одностороннім правочином.

★ Необхідно розмежовувати конкурсне оспорування та позаконкурсне оспорування fraudаторних правочинів. Недійсність fraudаторного правочину в позаконкурсному оспоруванні має гарантувати інтереси кредитора (кредиторів) «через можливість доступу до майна боржника», навіть і того, що знаходиться в інших осіб. Метою позаконкурсного оспорування є повернення майна боржнику задля звернення на них стягнення, тобто, щоб кредитор опинився в тому положенні, яке він мав до вчинення fraudаторного правочину (постанова Верховного Суду від 05 квітня 2023 року у справі № 523/17429/20, провадження № 61-2612св23). (<https://reyestr.court.gov.ua/Review/110083824>)

□ У справі, яка переглядається, з позовом про визнання відмови ОСОБА_3 від прийняття спадщини недійсною звернулися ОСОБА_1 та ОСОБА_2, як кредитори до боржника, посиляючись на порушення їх прав тим, що, маючи невиконані грошові зобов'язання перед позивачами, відповідач вчинив оспоруваний правочин, що призвело до його неплатоспроможності та завдало шкоди позивачам.

! □ Відмова ОСОБА_3 від прийняття спадщини на користь ОСОБА_4, з урахуванням встановлених обставин, є правочином, який вчинений всупереч принципу добросовісності та недопустимості зловживання правом (статті 3, 13 ЦК України), підлягає визнанню недійсним з підстав, визначених частиною першою статті 215 ЦК України, тому не регулюється положеннями статті 1274 ЦК України, зокрема її частиною п'ятою, оскільки з позовом до суду звернувся не ОСОБА_3, а заінтересовані особи, права яких порушені оспоруваним правочином.

— □ У правовідносинах, де позивачі, які звернулися до суду із позовом про визнання правочину недійсним, як такого, що спрямований на уникнення звернення стягнення на майно боржника, на підставі загальних засад цивільного законодавства (пункт 6 статті 3 ЦК України) та недопустимості зловживання правом (частина третя статті 13 ЦК України), та які, як кредитори, мали на меті повернення майна боржнику задля можливості звернення на нього стягнення в рахунок погашення заборгованості, підлягало інше, ніж застосоване судами, правове регулювання, оскільки, з урахуванням встановлених обставин справ, відповідач, відмовляючись від спадщини на користь близького родича в період примусового виконання судових рішень про стягнення з нього на користь позивачів заборгованості у розмірі 545 557,13 грн, діяв очевидно недобросовісно.

Див. також Постанову КЦС ВС від 22.02.2024 у справі № 464/7832/21

Чи допустима кваліфікація шлюбного договору як фraudаторного правочину

Постанова КЦС ВС від 06.08.2023 в справі № 755/3563/21

!!Договором, що вчиняється на шкоду кредитор (фraudаторним договором), може бути й шлюбний договір. Застосування конструкції «фraudаторності» при вчиненні шлюбного договору має певну специфіку, яка проявляється в обставинах, що дозволяють кваліфікувати такий договір як такий, що вчинений на шкоду кредитор. До таких обставин, зокрема, відноситься: момент укладення шлюбного договору; те, що внаслідок вчинення шлюбного договору відбувається унеможливлення звернення стягнення на майно боржника чи зменшується обсяг майна боржника (наприклад, подружжя про непоширення на майно, набуто ними за час шлюбу, положень статті 60 СК України).

!□Подружжя, яке домовляється в шлюбному договорі про непоширення на майно, набуто ними за час шлюбу, положень статті 60 СК України, після настання строку повернення позики чи пред`явлення позову про стягнення боргу, діє очевидно недобросовісно та зловживає правами стосовно кредитора, оскільки оспорюваний договір направлено на недопущення звернення стягнення на майно боржника чи зменшується обсяг майна боржника.

Трохи про фраздаторний оплатний правочин

Постанова КЦС ВС від 05.02.2025 у справі № 757/52379/21-ц

★ Недійсність фраздаторного правочину в позаконкурсному оспоруванні має гарантувати інтереси кредитора (кредиторів) «через можливість доступу до майна боржника», навіть і того, що знаходиться в інших осіб. Мета позаконкурсного оспорування фраздаторного правочину досягається для того, щоб кредитор міг задовольнити своє право вимоги, тобто щоб відбулося погашення боргу боржником.

! □ Застосування конструкції «фраздаторності» при оплатному цивільно-правовому договорі має певну специфіку, яка проявляється в обставинах, що дозволяють кваліфікувати оплатний договір як такий, що вчинений на шкоду кредитору.

⊖ □ Очевидно, що для мотивування кваліфікації оплатного правочину як фраздаторного недостатньо ствердження про наявність зловживання правом і наявність права вимоги. Таке мотивування має відбуватися через обґрунтування наявності/відсутності тих обставин, які дозволяють кваліфікувати правочин як вчинений на шкоду кредитору.

!! До таких обставин, зокрема, відноситься: момент укладення договору (наприклад, після пред`явлення позову про стягнення коштів та повернення заяви про забезпечення позову); контрагент з яким боржник вчиняє оспоруваний договір (пов`язаність осіб, які вчиняють фраздаторний правочин може бути досить різноманітною. Зокрема, між особами які вчиняють фраздаторний правочин можуть бути родинні, квазіродинні відносини, інші цивільні відносини чи навіть трудові); ціна (ринкова/неринкова), наявність/відсутність оплати ціни контрагентом боржника) (це, зокрема потребує з`ясування того чи відповідала ціна вказана в договорі ринковим цінам на момент вчинення договору, чи взагалі відбувався розрахунок між боржником і кредитором, яким чином відбувався розрахунок).

Трохи про створення «свого кредитора» для боржника

Постанова КЦС ВС від 13.02.2025 у справі № 522/5637/16-ц

🔍 Касаційний суд вже вказував, що кредитор, право вимоги якого виникло пізніше, навіть у разі, якщо його право вимоги «підкорене» умові чи строку, може оспорювати фrawdаторні оплатні договори. У фrawdаторному оплатному договорі контрагентом боржника може бути інший його кредитор, право вимоги якого виникло раніше. Відповідно в такому разі фrawdаторний договір вчинятися боржником для уникнення чи унеможливлення сплати боргу (коштів, збитків, шкоди), а його контрагентом (іншим кредитором) - для створення переваг одного кредитора перед іншим, що очевидно нерозумно та відбувається всупереч принципу добросовісності (див. постанову Верховного Суду в складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 12 квітня 2023 року в справі № 754/18852/21 (провадження № 61-3711св23)).

★ В приватному праві існують численні договірні конструкції, які знаходяться поза поділом правочинів на оплатні та безоплатні. Тому вони мають специфіку в кваліфікації їх як фrawdаторних правочинів. До таких договорів належать ті конструкції, які мають майновий характер і безумовно впливають на майно боржника (зокрема, непонайменовані договір).

✓ Тому не виключається визнання непонайменованого договору недійсним на підставі загальних засад цивільного законодавства (пункт 6 статті 3 ЦК України) та недопустимості зловживання правом (частина третя статті 13 ЦК України), якщо учасники цивільного обороту використовують такий договір з метою унеможливлення звернення стягнення на майно боржника або для створення переваг одного кредитора перед іншим чи створення «свого кредитора» для боржника.

!! До обставин, які дозволяють кваліфікувати непонайменовані як такі, що вчинені на шкоду кредитору, зокрема, належать: створення переваг одного кредитора перед іншим чи створення «свого кредитора» для боржника; момент укладення договору; контрагент, з яким боржник вчиняє оспорюваний договір (наприклад, родич боржника (зокрема, син, онук, мати, батько), дружина чи колишня дружина боржника, чоловік чи колишній чоловік боржника, пасинок боржника, пов'язана чи афілійована юридична особа, інший кредитор).

Чи може бути договір іпотеки кваліфікований як фраздаторний

Постанова КЦС ВС від 02.07.2025 у справі № 761/16134/19

В приватному праві існують численні договірні конструкції, які знаходяться поза поділом правочинів на оплатні та безоплатні. Тому вони мають специфіку в кваліфікації їх як фраздаторних правочинів. До таких договорів належать ті конструкції, які мають майновий характер (зокрема, договір іпотеки та/або договір про внесення змін до договору іпотеки).

Тому не виключається визнання договору іпотеки та/або договору про внесення змін до договору іпотеки недійсним на підставі загальних засад цивільного законодавства (пункт 6 статті 3 ЦК України) та недопустимості зловживання правом (частина третя статті 13 ЦК України), якщо учасники цивільного обороту використовують такий договір з метою унеможливлення звернення стягнення на майно боржника або для створення переваг одного кредитора перед іншим чи створення «свого забезпеченого кредитора» для боржника.

Чи може бути договір іпотеки кваліфікований як фrawdаторний

Постанова КЦС ВС від 02.07.2025 у справі № 761/16134/19

Застосування конструкції «фrawdаторності» при майновому характері договору (договір іпотеки та/або договір про внесення змін до договору іпотеки) має певну специфіку, яка проявляється в обставинах, що дозволяють кваліфікувати договір як такий, що вчинений на шкоду кредитору.

Очевидно, що для мотивування кваліфікації такого правочину як фrawdаторного недостатньо ствердження про наявність зловживання правом і наявність права вимоги. Таке мотивування має відбуватися через обґрунтування наявності/відсутності тих обставин, які дозволяють кваліфікувати договір іпотеки та/або договір про внесення змін до договору іпотеки як вчинений на шкоду кредитору. До таких обставин, зокрема, відноситься: створення переваг одного кредитора перед іншим чи створення «свого забезпеченого кредитора» для боржника; момент укладення договору (наприклад, після пред`явлення позову про стягнення коштів); контрагент, з яким боржник вчиняє оспорюваний договір (наприклад, родич боржника (зокрема, син, онук, мати, батько), дружина чи колишня дружина боржника, чоловік чи колишній чоловік боржника, пасинок боржника, пов`язана чи афілійована юридична особа, інший кредитор. Тобто пов`язаність осіб, які вчиняють фrawdаторний правочин може бути досить різноманітною. Зокрема, між особами, які вчиняють фrawdаторний правочин можуть бути родинні, квазіродинні відносини, інші цивільні відносини, навіть трудові чи «товариські»).

Чи може бути кваліфікований як фraudаторний договір про задоволення вимог іпотекодержателя

Постанова КЦС ВС від 31.10.2024 року в справі № 509/4936/17

!□Договором, що вчиняється на шкоду кредиторам (фraudаторним договором), може бути як оплатний, безоплатний, так і інший договір, зокрема, договір про задоволення вимог іпотекодержателя.

!!До обставин, які дозволяють кваліфікувати договір про задоволення вимог іпотекодержателя як такий, що вчинений на шкоду кредитору, зокрема, належать: обсяг зобов'язань іпотекодержателя, яке забезпечується іпотекою; створення не передбачених законом переваг іпотекодержателя перед іншим кредитором; момент укладення договору (зокрема, після настання строку повернення боргу, та/або під час виконавчого провадження, після припинення основного зобов'язання, забезпеченого іпотекою спірного майна, повністю або в значній частині); контрагент, з яким боржник вчиняє оспорюваний договір (наприклад, родич боржника (зокрема, син, онук, мати), дружина чи колишня дружина боржника, чоловік чи колишній чоловік боржника, пасинок боржника, пов'язана чи афілійована юридична особа, інший кредитор).

«Використання права на зло»

Постанова КЦС від 10.02.2021 у справі № 754/5841/17

Приватно-правовий інструментарій не повинен використовуватися учасниками цивільного обороту для уникнення сплати боргу (коштів, збитків, шкоди) або виконання судового рішення про стягнення боргу (коштів, збитків, шкоди), що набрало законної сили.

Про зловживання правом і використання приватно-правового інструментарію всупереч його призначенню проявляється в тому, що: особа (особи) «використовувала/використовували право на зло»; наявні негативні наслідки (різного прояву) для інших осіб (негативні наслідки являють собою певний стан, до якого потрапляють інші суб'єкти, чії права безпосередньо пов'язані з правами особи, яка ними зловживає; цей стан не задовольняє інших суб'єктів; для здійснення ними своїх прав не вистачає певних фактів та/або умов; настання цих фактів/умов безпосередньо залежить від дій іншої особи інша особа може перебувати у конкретних правовідносинах з цими особами, які «потерпають» від зловживання нею правом, або не перебувають); враховується правовий статус особи /осіб (особа перебуває у правовідносинах і як їх учасник має уявлення не лише про обсяг своїх прав, а і про обсяг прав інших учасників цих правовідносин та порядок їх набуття та здійснення; особа не вперше перебуває у цих правовідносинах або ці правовідносини є тривалими, або вона є учасником й інших аналогічних правовідносин).

Використання інструментарію всупереч призначенню

Постанова КЦС від 13.04.2022 в справі № 757/62043/18-ц

Договір як приватно-правова категорія, оскільки є універсальним регулятором між учасниками цивільних відносин, покликаний забезпечити регулювання цивільних відносин, та має бути направлений на встановлення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків.

Приватно-правовий інструментарій (зокрема, вчинення договору не для регулювання цивільних відносин та не для встановлення, зміни або припинення цивільних прав та обов'язків) не повинен використовуватися учасниками цивільного обороту для невиконання публічних обов'язків, звільнення майна з під арешту в публічних відносинах або уникнення арешту та/або можливої конфіскації. Тому правопорядок не може залишати поза реакцією такі дії, які хоч і не порушують конкретних імперативних норм, але є очевидно недобросовісними та зводяться до зловживання правом.

Хто може оспорювати фродаторний правочин

Постанова ВП ВС від 08.06.2022 в справі № 2-591/11

58. В аспекті гарантування на конституційному рівні права кожного на судовий захист та забезпечення державою виконання судового рішення відсутність у виконавця окремо визначеного повноваження звертатися до суду із позовною заявою про оспорення фродаторного правочину, вчиненого боржником на шкоду кредитору, не повинна перешкоджати реалізації права цього кредитора на виконання судового рішення.

! 59. Покладення тягара щодо повернення майна боржника (спонукання до оспорення фродаторного правочину, тобто ініціювання наступних судових процесів) на кредитора, який уже виграв попередній судовий процес щодо стягнення суми боргу і правомірно очікує від Держави вчинення усіх можливих дій на забезпечення виконання судового рішення компетентними органами, нівелює сутність конституційного права кредитора на судовий захист та суперечить положенням статей 3, 8, частин першої, другої статті 55, частин першої, другої статті 129-1 Конституції України.

! 60. Обов'язок ініціювання будь-якого наступного судового процесу з метою виконання попереднього судового рішення Законом України «Про виконавче провадження» покладено на компетентні органи, уповноважені Державою на забезпечення виконання судових рішень, а не на кредитора, який правомірно очікує від Держави належного виконання остаточного судового рішення про стягнення боргу.

Δ 61. Повноваження виконавця на звернення з позовною заявою про визначення частки майна боржника у майні, яким він володіє спільно з іншими особами, в порядку позовного провадження є повноваженням звертатися до суду в інтересах інших осіб (частина друга статті 4, частина четверта статті 42 ЦПК України), в тому числі за позовом про визнання недійсним правочину щодо майна боржника, який призвів до неможливості задовольнити вимоги стягувача за рахунок такого майна (оспорення фродаторного правочину).

В інтересах кого виконавець оспорує фраздаторний правочин

Постанова ВП ВС від 10.09.2025 у справі № 367/252/24

160. Оскільки в статті 9 Закону № 1404-VIII врегульовано алгоритм дій не учасників виконавчого провадження, а безпосередньо виконавця та уповноважених органів і установ, до яких звертається боржник, то правочини щодо майна боржника, які призвели до неможливості задовольнити вимоги стягувача за рахунок такого майна, можуть бути визнані недійсними судом за позовом виконавця, у провадженні якого перебуває виконавче провадження щодо конкретного боржника.

161. Діяльність виконавця обумовлюється необхідністю підтримання принципів законності і верховенства права, а не інтересом конкретного учасника виконавчого провадження. Забезпечення найбільш сприятливої ситуації для досягнення виконання судового рішення відповідає не лише інтересам суспільства, яке, безумовно, зацікавлене в підтриманні правопорядку в державі, а й майновим чи немайновим інтересам стягувача у виконавчому провадженні. Тому виконавець вправі звернутися до суду з позовами про визначення частки боржника у спільному майні та про оспорення фраздаторного правочину саме в інтересах стягувача (а не боржника) у виконавчому провадженні.

Трохи про фродаторний правочин і «перетворення» публічної вимоги в приватну

Постанова КЦС ВС від 30.07.2025 у справі № 766/2529/24

У цій справі, з урахуванням встановлених обставин при ухваленні ухвали Господарського суду Херсонської області від 30 травня 2019 року у справі № 923/1493/15 та ухвали Господарського суду Херсонської області від 29 червня 2021 року у справі № 923/1493/15, позивач в порядку сингулярного правонаступництва набув право вимоги до ОСОБА_1 і це право вимоги виникло внаслідок несвоєчасної сплати податкового боргу в 2007/2008 роках. Внаслідок застосування конструкції цесії (відступлення права вимоги) в процедурі банкрутства публічне право вимоги по суті перетворилося в звичайне цивільне право вимоги.

Які межі застосування конструкції фразаторного правочину

Постанова КЦС ВС від 14.08.2024 у справі № 504/112/22

! □ Недійсність фразаторного правочину в позаконкурсному оспорюванні має гарантувати інтереси кредитора (кредиторів) «через можливість доступу до майна боржника», навіть і того, що знаходиться в інших осіб.

📄 Зміст як договірному, так і недоговірному зобов'язання складають права та обов'язки його суб'єктів. Суб'єктивне право, що належить управомоченій стороні у зобов'язанні, йменується правом вимоги, а суб'єктивний обов'язок зобов'язаної сторони називається боргом.

👉 Мета позаконкурсного оспорювання фразаторного правочину досягається для того, щоб кредитор міг задовольнити своє право вимоги, тобто щоб відбулося погашення боргу боржником.

!! Очевидно, що коли кредитор вже звернув стягнення на майно для задоволення свого права вимоги і погашення боргу боржника, то конструкція фразаторного правочину не може бути застосована

Чи існує на рівні приватноправових норм обов'язок поєднувати позов про оспорування фродаторного правочину із іншою позовною вимогою

Постанова КЦС ВС від 05.08.2025 у справі № 756/19178/21

Касаційний суд зауважує, що:

позов про оспорення правочину є споконвічно приватною конструкцією і «покликаний» не допускати або присікати порушення цивільних прав та інтересів або ж їх відновлювати. Цей спосіб захисту орієнтований на його використання для «знищення» такого юридичного факту як договір (правочин);

на рівні приватноправових норм не міститься обов'язку поєднувати позов про оспорування фродаторного правочину із іншою позовною вимогою.

V. Наслідки позаконкурсного оспорювання

Наслідки позаконкурсного оспорювання

I. Позаконкурсне оспорювання

Стаття 216 ЦК?!

Реституція володіння ?!

Компенсаційна реституція?!

Стаття 16 ЦК?!

II. Конкурсне оспорювання

Кодекс України з процедур банкрутства

Стаття 42. Визнання недійсними правочинів боржника

3. У разі визнання недійсними правочинів боржника з підстав, передбачених частиною першою або другою цієї статті, кредитор зобов'язаний повернути до складу ліквідаційної маси майно, яке він отримав від боржника, а в разі неможливості повернути майно в натурі - відшкодувати його вартість грошовими коштами за ринковими цінами, що існували на момент вчинення правочину.

Відновлення становища

Постанова КЦС від 10.02.2021 у справі № 754/5841/17

Способом захисту цивільних прав та інтересів може бути, зокрема, відновлення **становища, яке існувало до порушення** (пункт 4 частини другої статті 16 ЦК України).

У справі, що переглядається:

очевидно, що учасники цивільних відносин (сторони договору купівлі-продажу від 26 червня 2018 року частки у праві спільної часткової власності на квартиру) «вживали право на зло», оскільки цивільно-правовий інструментарій (договір купівлі-продажу від 26 червня 2018 року) використовувався учасниками для унеможливлення звернення стягнення на частку ОСОБА_1 і зумовив для неї настання таких негативних наслідків;

колегія суддів, вважає, що обраний ОСОБА_1 спосіб захисту (відновлення становища яке існувало до порушення, шляхом повернення частки в праві спільної часткової власності ОСОБА_2) передбачений пунктом 4 частини другої статті 16 ЦК України та є ефективним для захисту її порушеного права/інтересу у спірних правовідносинах.

Наслідки фродаторності

Постанова КЦС ВС від 12.04.2023 у справі № 161/12564/21

При задоволенні позовних вимог про скасування державної реєстрації та відновлення становища шляхом визнання 1/2 частки в праві спільної часткової власності на квартиру, суди не звернули, що: метою позаконкурсного оспорування є повернення майна боржнику задля звернення на них стягнення, тобто, щоб кредитор опинився в тому положенні, яке він мав до вчинення фродаторного правочину; належним способом є відновлення становища яке існувало до порушення (пункт 4 частини другої статті 16 ЦК України), і для повернення майна боржнику оспорування наступних правочинів (реєстраційних дій) щодо цього майна не вимагається (див. постанову Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 18 травня 2022 року у справі № 643/15604/17 (провадження № 61-3068св21)).

Тому судові рішення в частині задоволених позовних вимог позовних вимог про скасування державної реєстрації та відновлення становища шляхом визнання 1/2 частки в праві спільної часткової власності на квартиру належить скасувати з ухваленням в цій частині нового рішення про відновлення становища, яке існувало до порушення, шляхом повернення частки у праві спільної часткової власності на квартиру ОСОБА_2 .

Касаційний суд акцентує увагу, що постанова Верховного Суду є підставою для внесення до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно запису про державну реєстрацію за ОСОБА_2 права спільної часткової власності в розмірі 1/2 на квартиру (див. подібний висновок в ухвалі Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 28 липня 2021 року в справі № 754/5841/17 (провадження № 61-17966св19)).

Наслідки фраздаторності

Постанова КЦС ВС від 13.09.2023 у справі № 638/9047/19

Метою позаконкурсного оспорування є повернення майна боржнику задля звернення на них стягнення, тобто, щоб кредитор опинився в тому положенні, яке він мав до вчинення фраздаторного правочину. **Належним способом є відновлення становища яке існувало до порушення (пункт 4 частини другої статті 16 ЦК України), і для повернення майна боржнику оспорування наступних правочинів (реєстраційних дій) щодо цього майна не вимагається (див. постанову Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 12 квітня 2023 року в справі № 161/12564/21 (провадження № 61-10546св22)).**

Способом захисту цивільних прав та інтересів може бути, зокрема, відновлення становища, яке існувало до порушення (пункт 4 частини другої статті 16 ЦК України).

Джерела

Трохи про приватне право в судовій практиці (за матеріалами публікацій в соціальній мережі Facebook за 2021 рік) / Редактор та упорядник В. І. Крат. – Київ, 2021. 234 с. URL: <https://t.me/glossema/2>

Трохи про приватне право в судовій практиці (за матеріалами публікацій в телеграм-каналі «Трохи про приватне право» за 2022 рік) / Автор та редактор В. І. Крат. – Київ, 2022. 444 с. URL: <https://t.me/glossema/727>

Трохи про приватне право в судовій практиці (за матеріалами публікацій в телеграм-каналі «Трохи про приватне право» за 2023 рік) / Автор та редактор В. І. Крат. – Київ, 2023. 662 с. URL: <https://t.me/glossema/1451>

Трохи про приватне право в судовій практиці (за матеріалами публікацій в телеграм-каналі «Трохи про приватне право» за 2024 рік) / Автор та редактор В. І. Крат. – Київ, 2024. 899 с. URL: <https://t.me/glossema/2441>.

Верховний
Суд

Трохи про приватне право:
<https://t.me/glossema>

Дякую за увагу!